

„Treime sau Logos la stejarul Mamvri ?” O cercetare istorico - dogmatică

Marius Daniel OPRESCU

The study has in the centre of analysis the moment described by Moses The Prophet in chapter XVIII, Genesis, well known as "Teophany" from Mamvri Oak Tree. I have tried to follow the way of interpretation applied to this text by The Holly Fathers and the meanings which come out of here.

The way of understanding words like teofany and epiphany is very important for using the right on in the Mamvri context.

The interpretation of the text was made starting from Saint Justin The Martyr and The Philosopher's point of view, the first who studied the interpretation of this part of the Holy Bible, enleghened and developed also by other Holy Fathers and even by theologs from the contemporary period.

I consider that study is useful in the sense of development or explanation of the chapter related to "The discovery of the Holy Trinity in The Old Testament", that we find presented in the doctrine of Christian faith.

Capitolul XVIII din cartea Facerii relatează un episod foarte important și demn de reținut din viața patriarhului Avraam: Teofania de la stejarul Mamvri. Așa este cunoscut și numit în cărțile de specialitate acest moment, ediția jubiliară a Sfintei Scripturi numind acest capitol „arătarea Treimică de la stejarul Mamvri”. Cercetând cu atenție mărturiile care se referă la acest episod, din Sfinta Tradiție, observăm, lucru pe care și doresc să-l evidențiez acum, că momentul mai sus amintit a fost greșit interpretat și înțeles de-alungul vremii, printr-o îndepărtare clară de la tâlcuirea pe care au dat-o părinții Bisericii, tâlcuire ce cuprinde în sînul ei profunde semnificații dogmatice.

Numărul 48 din revista „Mari pictori”, dedicat celebrului iconar rus Andrei Rubliov face unele remarci și afirmații, pe marginea interpretării „troiței” rublioviene, încercînd să explice textul biblic ce se referă la momentul amintit, care vădese o lipsă de informare în domeniu și care nu exprimă adevărul biblic așa cum l-au înțeles și exprimat părinții Bisericii. Se pare că scopul pictării troiței a fost exprimarea unui singur Dumnezeu în Treime. Acestei remarcabile icoane, cunoscută cîndva ca „Treimea Vechiului Testament” sau „ospitalitatea lui Avraam” i s-au dat mai multe interpretări dintre care, unele susțin prezența reală a Sfintei Treimi la Mamvri, altele doar prezența Fiului. Așadar, după unele

interpretări, îngerul din centru ar reprezenta pe Tatăl, alți comentatori identificînd însă acest înger cu Logosul care arată simbolic spre pocalul mielului euharistic, interpretare susținută de „culoarea veșmintelor constînd dintr-un chiton vișiniu cu brîu auriu și cu himaticon albastru, tipice pentru reprezentările medievale ale lui Hristos”¹. Concluzia pe care o trage revista amintită în privința acestei interpretări iconografice este una ce favorizează cea dintîi ipoteză, anume că, la stejarul din Mamvri s-au arătat nu doar Fiul, ci și Tatăl și Duhul Sfînt. „Treimea lui Rubliov enunță unitatea și egalitatea celor trei Ipostasuri divine (...), fiind imaginea lui Dumnezeu în trei Ipostasuri”². Pe aceeași linie de interpretare merge și tradiția rusă, îndeosebi începînd din anul 1551, cînd, sinodul celor 100 de capete ținut la Stoglav, acceptă icoana lui Rubliov, aprobîndu-o printr-o autorizație specială ca fiind una ce exprimă în mod sublim pe cele Trei Persoane ale Sfîntei Treimi. „Icoana care definește sărbătoarea însăși a Prea Sfîntei Treimi este întotdeauna una și aceeași: reprezentarea Prea Sfîntei Treimi sub înfățișarea a trei îngeri, al cărei arhetip este arătarea Prea Sfîntei Treimi lui Avraam și Sarrei, în chipul a trei călători la stejarul Mamvri”³. Ea a fost astfel aleasă pentru că „exprimă cu cea mai mare deplinătate cu putință mărturisirea dogmatică a Prea Sfîntei Treimi (...) această icoană este legată în modul cel mai profund de mărturisirea de către Biserică a Prea Sfîntei Treimi”⁴. Sinodul celor 100 de capete a confirmat această icoană ca fiind model pentru maniera în care trebuie să se picteze icoana Sfîntei Treimi, aceasta pentru că „primul înger este Ipostas, Ipostasul lui Dumnezeu Tatăl, al doilea, cel din mijloc, este Ipostasul Fiului, iar cel din dreapta, Ipostasul Duhului Sfînt”⁵.

Părerile exprimate mai sus sînt, cred eu, scuzabile doar pentru mărturisirea pe care o fac la încheierea capitolului „despre reprezentarea lui Dumnezeu Tatăl în Biserica Ortodoxă”, în care recunoaște că studiul, mai bine zis părerile acestea, „nu se pretind a fi un studiu științific și nu propune defel o serie de poziții indiscutabile”⁶.

Paul Evdochimov afirmă însă că originea troiței lui Rubliov trebuie căutată în altă parte decît în dorința de a exprima cît mai sugestiv dogma Sfîntei Treimi. El afirmă că celebra icoană a fost pictată la îndemnul ucenicului Nocos, al sfîntului Serghie din Radonej, „cel care și-a închinat întreaga viață Sfîntei Treimi”⁷, pentru a ține trează și vie amintirea sfîntului.

Paul Evdochimov, încadrîndu-se și el pe linia tradiției ruse, deja trasată, nu-și pune problema explicării celor trei persoane de la stejarul Mamvri pe baza Sfîntilor

¹ Andrei Rubliov și icoana rusă, în „Mari pictori”, nr. 48, București, 2001, col. II, p. 16.

² *Ibidem*, col. II, p. 16.

³ Grigorie Krug, *Cugetările unui iconograf despre sensul și menirea icoanelor*, Editura Sofia, București, 2002, p. 93.

⁴ *Ibidem*, p. 94.

⁵ *Ibidem*, p. 96.

⁶ *Ibidem*, p. 106.

⁷ Pau Evdochimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Editura Meridiane, București 1992, p. 208.

Părinți, ci doar a identității îngerului din stînga și a celui din mijloc, așa cum apar în icoana lui Rubliov, îngerul din dreapta fiind socotit „fără îndoială Sfîntul Duh”⁸. Pînă la urmă el preferă interpretarea conform căreia îngerul din mijloc este Tatăl care „cu o tristețe de negrăit, semn al acelei agapé, se apleacă spre Fiul”⁹.

Criticii mai noi ai acestei reprezentări iconografice pun mai mult accent pe „unitatea care cuprinde toată lumea, încît, mai puțin esențială devine identificarea îngerilor cu Persoanele Sfintei Treimi”¹⁰.

Și în teologia noastră, plasarea acestui moment revelator la capitolul „descoperirea Sfintei Treimi în Vechiul Testament” mi se pare prea generală și confuză, întrucît, în versetele 1 și 2 ale capitolului XVIII din Geneză, Moise folosește cuvintele „Domnul S-a arătat lui Avraam (...), și, iată trei oameni îi stăteau în față”. Închinarea pe care le-o face Avraam „Celor Trei”, e ca pentru unul, și adresarea se face la singular, nu la plural, cum ar fi de crezut, că doar aveam „trei oameni”. Din acestea se naște însă întrebarea: cele trei persoane ale Sfintei Treimi sînt prezente la stejarul Mamvri prin identificarea lor cu cei 3 călători, sau nu?

„Cele trei persoane care au vizitat pe Avraam au atras de timpuriu atenția exegeților, cea mai mare parte dintre ei folosind în explicarea lor exegeza alegorică. Pentru talmudiști, aceste persoane au fost îngerii Mihail, însărcinat să aducă mesajul Sarrei; Rafael, însărcinat a salva pe Lot, și Gabriel, însărcinat să distrugă Sodoma”¹¹. În perioada apologetilor, Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful se pronunță lămurit asupra momentului, acesta socotind că una din cele trei persoane era Domnul Dumnezeu, dar nu Tatăl, ci „Logosul, Fiul Său, alături de 2 îngeri trimiși pentru judecata Sodomei de către Altul, care rămîne de-apururea în cer și care nu s-a arătat și nu a vorbit prin El singur nimănui niciodată”¹².

Într-una din notele sale la capitolul XVIII din Geneză, I.P.S. Bartolomeu Anania ne lămurește oarecum în problema noastră spunînd că „intuiția lui Avraam îi dicta că cei trei nu sînt oameni obișnuiți și că, în fapt, Ei sînt Unul”¹³. S-ar părea că avem de-aface cu arătarea Fiului, a Tatălui și a Sfîntului Duh. Însă contextul ne va demonstra că aici este vorba doar de o prefigurare a Sfintei Treimi prin cei trei bărbați, căci, în realitate S-a arătat doar Fiul, Logosul, persoana a II-a a Sfintei Treimi și doi îngeri.

Mergînd pe linia interpretării trasată de Sfîntul Iustin și care se va păstra fără întrerupere în acest sens pînă la Fericitul Augustin, Sfîntul Ioan Gură de Aur, în omilia 41, făcută la Geneză și care se ocupă de altfel de interpretarea acestui

⁸ *Ibidem*, p. 212.

⁹ *Ibidem*, p. 217.

¹⁰ *Mari pictori*, vol. 48, col. I, p. 16.

¹¹ *Apologeți de limbă greacă*, Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful, *Dialogul cu iudeul Trifon*, în P.S. B., vol. II, trad. de Pr. Prof. Olimp Căciulă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romîne, București, 1980, p. 152.

¹² *Ibidem*, p. 152.

¹³ *Sfînta Scriptură*, ediția jubiliară a Sfîntului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romîne, București, 2001, p. 38.

moment, sesizează același lucru, pe care Iustin îl afirmase cu ceva timp înainte. El spune: „să nu te miri că dreptul Avraam a spus *Doamne*, ca și cum ar vorbi unui singur om, când trei erau cei pe care i-a primit. Se poate că i s-a părut unul din cei care au venit mai cu vază și de aceea, *lui* îi adresează rugămintea”¹⁴. Este neîndoiebnic faptul că Avraam i se adresează doar unuia din cei trei bărbați, Logosului, pentru că El: „în primul rînd nu știa pe cei ce se apropiaseră de cortul lui, rostind aceste cuvinte crezînd că le rostește unor oameni”¹⁵, apoi, cînd poruncește să se aducă apă pentru spălat le spune: „ca să se spele picioarele voastre” (Gen. XVIII, 4). Iată așadar că, Sfîntul Ioan face o remarcă deosebită și semnalează o diferență între „*cei trei*”. Mai apoi, după ce patriarhul dă dovadă de iubire de străini, prin prezentarea de către Moise a „scenei filoxeniei (ospitalității lui Avraam), doar doi din cei trei bărbați se îndreaptă spre Sodoma și Gomora, în timp ce Unul singur poartă un dialog intim cu Avraam. Iarăși, Sfîntul Ioan Gură de Aur ne spune că: „Scriptura vorbește de îngeri (în cazul celor doi plecați), că în cortul lui Avraam s-au arătat în același timp și Îngerii și Stăpînul Acestora. Deci, îngerii ca niște slujitori, au fost trimiși să piardă cetățile acelea, iar El a rămas să-i împărtășească dreptului, ca de la prieten la prieten ce avea să facă”¹⁶.

Același lucru este exprimat clar în nota cu litera *d* de la capitolul XVIII al Genezei, de către traducător: „în context; din cei trei oameni, numai doi au plecat spre Sodoma, îngerii de care va fi vorba în capitolul XIX, versetele 1-22”¹⁷.

În încheiere, putem spune că: la stejarul Mamvri nu s-a arătat toată Treimea, ci doar Fiul, adică a II-a Persoană din Treime, alături de doi îngeri. Doar numărul „celor trei” poate fi socotit o prefigurare a celor trei Persoane treimice și nu o arătare personală a Treimei, de aceea cred că această arătare poate fi numită cel mai corect *Epifania de la stejarul Mamvri*, întrucît acest termen exprimă „manifestarea lui Dumnezeu mai ales prin Fiul (înruparea Lui)”¹⁸, din punctul meu de vedere termenul de *teofanie* implicînd în mod direct revelația prin toate cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi.

Această arătare este o mare dovadă de pogorămînt din partea lui Dumnezeu, întrucît ne arată că a primit a ne face cunoscută voia Sa prin chiar Fiul, încă din Vechiul Testament.

Bibliografie

Sfînta Scriptură, ediția jubiliară a Sfîntului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001

¹⁴ Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, în P.S.B. vol. 22, trad. introd. și note de Dumiriu Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romîne, București, 1989, p. 85.

¹⁵ *Ibidem*, p. 85.

¹⁶ *Ibidem*, p. 94.

¹⁷ *Sfînta Scriptură*, ediția citată, p. 39.

¹⁸ Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romîne, București, 1994, Ediția a II-a, col. II, p. 146.

- Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, în P.S.B. vol.22, trad., introd. și note de Pr. Dumiru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989
- Apologeți de limbă greacă*, Sfântul Iustin Martirul și Filozoful – Dialogul cu iudeul Trifon, în P.S. B. , vol. 2, trad. de Pr. Prof. Olimp Căciulă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980
- Todoran, Isidor, Zăgrea, Ioan, *Dogmatica Ortodoxă*, manual pentru Seminariile Teologice, Arhidiecezana Cluj, 1997
- Bria, Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994
- Evdochimov, Paul, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Editura Meridiane, București, 1992
- Krug, Grigorie, *Cugetările unui iconograf despre sensul și menirea icoanelor*, Editura Sofia, București, 2002
- Andrei Rubliov și icoana rusă*, în rev. „Mari pictori” nr. 48, București, 2001